

CRISTIAN PLOSCARU*

REGULAMENTELE ORGANICE ȘI ISTORIA CONSTITUȚIONALĂ:
PRINCIPATELE ROMÂNE DE LA „ȚĂRI ÎNCHINATE,
NESUPUSE CU SABIA” LA AUTONOMIA POLITICĂ (1822–1828)**

Istoria constituțională, referință metodologică necesară mai bune înțelegeri a trăsăturilor istorice și caracterului politico-juridic al constituțiilor moderne, a suscitat interesante dezbateri în ultimele decenii¹. Ele s-au aliniat cu precădere tendinței de a pune în discuție formalismul abordărilor clasice, axate pe studiul principiilor politice ce ar fi generat textele constituționale sau pe analiza de conținut a acestora, ca expresii normative ale „statului de drept”². Interesul reînnoit pentru istoria politică (sau *istoria politicii*) s-a intersectat cu istoria constituțională în ultimii ani, plecând de la studiul „proceselor complexe prin care iau naștere constituțiile”. Atenția cercetării s-a deplasat de la studierea textului propriu-zis către un context politic, social și cultural mai larg, alături de investigarea practicilor constituționale, urmărind aplicarea și percepția publică asupra acestora³. Domeniul a fost serios atins și de noua istorie culturală (*cultural turn*) în temeiul constatării, probată documentar, că „transformarea statului într-unul constituțional schimbă semnificația atribuită legii în comunicarea politică”, transfigurează rolul discursului politic în legitimarea ordinii legale⁴.

În căutare de nuanțări suplimentare, cercetările mai noi au validat încheieri anterioare, ce postulau că prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost una a „confruntărilor

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

** Acest studiu face parte dintr-o cercetare mai amplă, materializată prin viitoarea publicare a altor texte, dedicate unor investigații comparative despre *cultura constituțională și practici de legiferare*, respectiv *charte și acte constituționale* din primele decenii ale secolului al XIX-lea, la nivel european, în măsura relevanței acestora pentru conținutul și caracterul politico-juridic al Regulamentelor Organice. Acest studiu este publicat în cadrul unui grant al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS-UEFISCDI, număr proiect PN-III-P4-ID-PCE-2020-1868, în cadrul PNCDI III.

¹ Un inventar al câtorva lucrări fundamentale de istorie a constituționalismului modern, la Horst Dippel, *Modern Constitutionalism. An Introduction to a History in Need of Writing*, în „Tijdschrift voor Rechtsgechiedenis/Revue d’Histoire du Droit/The Legal History Review”, LXXIII, nr. 1–2/2005, p. 153–154, 162–165.

² Danilo Zolo, *The Rule of Law: a Critical Reappraisal*, în *The Rule of Law. History, Theory and Criticism*, edited by Pietro Costa and Danilo Zolo, New York, Springer, 2007, p. 3–7.

³ Kelly L. Grotke, Markus J. Prutsch, *Introduction*, în *Constitutionalism, Legitimacy and Power. Nineteenth-Century Experiences*, edited by Kelly Grotke and Markus Prutsch, Oxford, Oxford University Press, 2014, p. 8.

⁴ Cristoph Gusy, *Laws as the Basis and Object of Political Communication*, în *Writing Political History Today*, edited by Willibald Steinmetz, Ingrid Gilcher-Holtey, Heinz-Gerhard Haupt, Frankfurt, Campus Verlag, 2013, p. 191.

politice dintre constituționalism și principiul monarhic”, cu o interesantă nuanță. Ambiguitatea prerogativelor adunărilor parlamentare cuprinse în unele acte constituționale a fost compensată de puterea elitelor reprezentate politic, generând o treptată „instituționalizare a consultărilor”⁵. Prețioasă observație în investigarea activității Adunărilor obștești din Principatele Române, unde nu acuratețea prevederilor legale ci forța socială și politică a boierimii i-a silit pe domnii regulamentari fie să gândească strategii de contracarare a opoziției (Mihail Sturdza)⁶, fie să capituleze în fața Adunării (Alexandru Ghica)⁷.

Totodată, actele constituționale adoptate între 1814 și 1831, analizate comparativ⁸, au evidențiat existența unui discurs despre progres, supremația legii, drepturi politice alternativ celui revoluționar⁹, dar și tranziția către o ordine legală favorabilă mobilității și armonizării sociale¹⁰. De altfel, în prima parte a secolului al XIX-lea, atunci când redactarea unui act constituțional s-a produs în legătură cu debutul unei noi ordini politice, nu doar istoricii, ci și contemporanii i-au atribuit un caracter modern, chiar și în cazul unor acte concesive, octroiote¹¹. Una dintre explicațiile forte ale acestei interpretări flexibile a noțiunii de constituție în prima jumătate a secolului pleacă de la atitudinea multor elite din Europa față de conceptul de democrație, perceput ca radical, republican, anarhic, chiar sângeros, asociat memoriei traumatizate a „dictaturii iacobine”¹².

Primul aspect esențial al unui demers constituțional îl reprezintă definirea statului modern, operând o necesară distincție între „statul ca aparat administrativ și birocratic și statul ca formă politică”, după inspirata încheiere a lui Pierre Rosanvallon¹³. Teoriile franceze post-revoluționare privind statul modern gravitează în jurul preocupării de a stabili principiile organizării comunității politice, fie că suveranitatea era personificată de monarh, fie că apărea ca expresie a voinței colective¹⁴. În mediul intelectual german

⁵ André Holenstein, *Empowering Interactions; Looking at Statebuilding from Below*, în *Empowering Interactions: Political Cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1900*, edited by Wim Blockmans, André Holenstein and Jon Mathieu, Farnham, Ashgate Publishing, 2013, p. 10–11; Neithard Buldst, *Rulers, Representative Institutions and their Members as Power Elites: Rivals or Partners?*, în *Power Elites and State Building*, edited by Wolfgang Reinhard, New York, Clarendon Press, 1996, p. 57–58.

⁶ Supravegherea alegerilor, promovarea fidelilor prin mijloace specifice, intimidarea unor potențiali adversari au fost căile preferate de Mihail Sturdza în efortul său de a controla Adunarea, mijloace destul de eficiente până spre 1845 (Cristian Ploscaru, *Mihail Sturdza și mișcarea națională din Moldova (1835–1843)*, în *Slujind-o pe Clio. In honorem Dumitru Vitcu*, coordonatori Mihai Iacobescu, Gheorghe Cliveti, Dinu Balan, Iași, Editura Junimea, 2010, p. 80–93).

⁷ Cosmin Mișuț, *Partida națională din Țara Românească și Marile Puteri (1838–1840)*, în *AIIX*, LI, 2014, Supliment, p. 55–59.

⁸ Ca sursă documentară principală am folosit M. E. Laferrière, *Les Constitutions d'Europe et d'Amérique*, Paris, Librairie du Conseil d'État, 1869, iar pentru actele constituționale ce nu se regăsesc în această colecție am utilizat bogatul material documentar de pe platforma <http://www.modern-constitutions.de>.

⁹ Markus Prutsch, *Making Sense of Constitutional Monarchism in Post-Napoleonic France and Germany*, New York, Palgrave Macmillan, 2013, p. 3–6.

¹⁰ Oliver Beaud, *Constitution, Ownership and Human Rights*, în *Constitutionalism, Legitimacy and Power*, p. 127–131.

¹¹ Pasquale Pasquino, *Flexible and Rigid Constitution: A Post-Kelsenian Typology of Constitutional System*, în *Rationality, Democracy and Justice. The Legacy of Jon Elster*, edited by Claudio López-Guerra and Julia Maskivker, New York, Cambridge University Press, 2014, p. 87.

¹² Pierre Rosanvallon, *Democracy Past and Future*, edited by Samuel Moyn, Columbia University Press, New York, 2006, p. 120–121; Jussi Kurunmäki, Jeppe Nevers, Henk te Velde, *Introduction*, în *Democracy in Modern Europe: A Conceptual History*, edited by Jussi Kurunmäki, Jeppe Nevers and Henk te Velde, Oxford, Berghahn Books, 2018, p. 4–5.

¹³ Pierre Rosanvallon, *L'État en France de 1789 à nos jours*, Paris, Éditions du Seuil, 1990, p. 11.

¹⁴ Idem, *La légitimité démocratique: impartialité, réflexivité, proximité*, Paris, Éditions du Seuil, 2008, p. 1–2.

au fost enunțate alte trei criterii fundamentale: un caracter teritorial distinct (*Staatsgebiet*), o comunitate specifică, definită istoric (*Staatsvolk*) și o autoritate comună centralizată (*Staatsgewalt*)¹⁵. Altfel spus, în pofida prezenței principiului monarhic în *chartele* epocii, a numeroase contaminări reciproce, gândirea franceză considera națiunea ca sursă autentică a puterii publice, iar în spațiul german a precumpănit ideea că statul reprezintă elementul generator al ordinii politice¹⁶. Astfel că, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, preocupările ideologice și constituționale din Europa Centrală și din Rusia aveau să se concentreze pe „natura legală a statului”¹⁷, aspect esențial în configurarea culturii politice și juridice rusești, imposibil de neglijat în caracterizarea Regulamentelor Organice.

Aceste diferențe conceptuale, vizibile în ochii contemporanilor din primele decenii ale veacului al XIX-lea, s-au estompat treptat la autorii perioadei următoare, în căutarea teoriei canonice a statului modern. Ne oprim doar la câteva exemple reprezentative. Georg Jellinek propunea o teorie a statului, foarte influentă în epocă, centrată pe distincția între natura obiectivă (teritoriul, comunitatea, autoritate publică)¹⁸ și latura subiectivă, legată de conceptul suveranității, care ar genera ordinea politică¹⁹. Sinteza acestui dualism în cazul statului modern se putea realiza, în viziunea sa, prin intermediul unui regim constituțional²⁰. Ideile lui Jellinek au avut un impact semnificativ asupra teoriei sociologice a statului a lui Max Weber, centrată pe relațiile de dominație și monopolul coerciției legitime²¹. Printr-un enunț mai mult istoric decât juridic, Ernest Barker definea statul modern drept „o societate teritorială organizată ca asociere legală sub autoritatea unei constituții”²². Mult mai prețioasă istoricește este diferența făcută de același autor între statul premodern, caracterizat de neclaritatea distincției între stat și societate, și statul modern, o construcție politico-juridică menită să gestioneze ordinea legală²³. Asemănarea cu paradigma weberiană a tranziției de la dominația patrimonială la statul birocratic modern este destul de vizibilă²⁴ și explică de ce la autorii români și străini din a doua jumătate a veacului al XIX-lea predomină opiniile despre legiuirea organică centrate în jurul dihotomiei între *arbitrariu* (vechea organizare instituțională) și *ordine publică* (drept urmare a instituirii Regulamentului)²⁵.

¹⁵ Kenneth H. Dyson, *The State Tradition in Western Europe: A Study of an Idea and Institution*, Colchester, ECPR Press, 2009, p. 34.

¹⁶ *Ibidem*, p. 162.

¹⁷ Erich Khushal Murkens, *From Empire to Union: Conceptions of German Constitutional Law since 1871*, Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 8; Georg Jellinek, *L'État moderne et son droit*, deuxième partie, *Théorie juridique de l'État*, Paris, M. Giard & E. Brière Libraires, 1913, p. 147–148.

¹⁸ *Ibidem*, II, p. 17–71.

¹⁹ *Ibidem*, II, p. 125–146; *ibidem*, première partie, *Théorie générale de l'État*, 1911, p. 231–236.

²⁰ *Ibidem*, I, p. 497–501; II, p. 169–170.

²¹ Andreas Anter, *Max Weber's Theory of the Modern State: Origins, Structure and Significance*, translated by Keith Tribe, New York, Palgrave Macmillan, 2014, p. 40.

²² Ernest Barker, *The Development of the Public Services in Western Europe 1660–1930*, second edition, London, Oxford University Press, 1944, p. 3.

²³ În înțelegerea sa, statul premodern a fost reprezentat ca o „familie” și o „proprietate”, sub multiple aspecte, de la autoritatea regală până la rolul nobilimii, al oficiilor publice sau al instituțiilor comunale (*ibidem*, p. 5–6).

²⁴ Roland Axtmann, *State Formation and the Disciplined Individual in Weber's Historical Sociology*, în *Max Weber, Democracy and Modernization*, edited by Ralph Schroeder, London, Palgrave Macmillan, 1998, p. 32–34.

²⁵ Cristian Ploscaru, *Administrative Hierarchies and Redistributions of Power to the Moldavian Nobility under the Impact of the Organic Regulation*, în *Social and Administrative Elite in the Romanian Space (15th–19th Centuries)*, edited by Mihai-Bogdan Atanasiu, Cristian Ploscaru, Konstanz, Hartung-Gorre Publishers, 2021, p. 77–83.

Înainte de a analiza trăsăturile Regulamentelor Organice, într-un al doilea studiu al cercetării noastre, se pune întrebarea dacă în anii redactării lor Principatele Române aveau *caracter statal* sau erau provincii creștine privilegiate ale Imperiului Otoman? În această speță apare ca relevantă distincția făcută de Georg Jellinek între state nesuverane și provincii, după criterii valabile în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Juristul german a luat în calcul ambele perspective: internă și internațională. Comparând statutul Finlandei și al Poloniei cu cel al statelor germane Baden, Wurtemberg și Bavaria, toate beneficiind de acte constituționale în jurul anului 1820, conchidea că doar ultimele aveau un caracter statal definit, datorită existenței unei *conduceri proprii de la care emana autoritatea publică internă*. În vreme ce în Finlanda și Polonia țarul cumula demnitățile de mare duce, respectiv rege, fiind reprezentat printr-un guvernator. Astfel, puterea publică în cele două provincii era lipsită de individualitate politică²⁶.

În baza acestor observații, statutul Principatelor Române, comparativ cu cele proiectate pentru Serbia și Grecia la 1822–1826 și personalitatea politico-juridică a instituției domnești, așa cum se desprind din Convenția de la Akkerman și Tratatul de la Adrianopole, reprezintă una din principalele teme de analiză. În acest caz, sugestii utile sunt oferite de corespondența diplomatică și de mărturiile narative contemporane. Într-o celebră depeșă către ducele Constantin, contele Nesselrode a sintetizat direcția esențială a politicii rusești din anii '20–'30 ai veacului, de natură a explica diferența între substanța și aparența organizării statale a creștinilor dorită de Imperiul Rus în Balcani: „în opinia împăratului”, un Imperiu Otoman, „reduc la o existență numai sub protecția Rusiei și de acum înainte supus doar dorințelor ei, se potrivește cel mai bine intereselor noastre politice și comerciale”, față de „orice altă combinație nouă la care am fi forțați, fie să ne extindem prea mult teritoriile prin cuceriri, fie să înlocuim Imperiul Otoman cu state care nu ar fi încetat să concureze cu noi, ca putere, civilizație, industrie și bogăție”²⁷. La rândul său, cavalerul de Gentz atribuia Rusiei intenția de a susține la 1825 „*independența civilă și administrativă*” a viitorului principat al Greciei, similară celei ale Moldovei și Țării Românești, cu menținerea „suveranității Porții”²⁸. Contradicția între termeni nu trebuie să surprindă, deoarece acest tip de „independență”, invocată în Actul final al Congresului de la Viena²⁹ și în acorduri ulterioare, era doar un eufemism folosit pentru regimuri de dominație, într-o formă mai „civilizată”, post-napoleoniană³⁰. În isto-

²⁶ Georg Jellinek, *op. cit.*, II, p. 149, 151–155. În dezbaterile de drept constituțional din secolul al XIX-lea apar două teme fundamentate: raportul dintre suveranitatea monarhică și suveranitatea populară, și cel dintre suveranitatea statului și puterea statală. În relație cu a doua temă, unii autori au considerat că acestea se contopesc, respingând conceptul de stat nesuveran. Alți autori au pledat pentru individualitatea internă a conceptului de putere statală și, implicit, pentru existența statelor nesuverane. Ultimii au folosit ca argumentație și validarea pe care tratatele internaționale din secolul al XIX-lea au dat-o conceptului de stat nesuveran, garantând autonomia internă, dar nu și suveranitatea unor state. O prezentare analitică a acestor dezbateri politico-juridice din secolul al XIX-lea vezi la Dieter Grimm, *Sovereignty: The Origin and Future of a Political and Legal Concept*, translated by Belinda Cooper, New York, Columbia University Press, 2015, p. 51–75.

²⁷ *Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits*, Paris, 1854, p. 67 (12/24 februarie 1830, *Dépêche de le comte Nesselrode a grand-duc Constantine*).

²⁸ Prokesch-Osten, *Dépêches inédites du Chevalier de Gentz aux Hospodars de Valachie pour servir à l'histoire de la politique européenne (1813 à 1828)*, II, Paris, Plon, 1877, p. 473 (Milano, 25 mai 1825, Gentz către Grigore Ghica).

²⁹ Art. I din Tratatul de la Viena (9 iulie 1815), referitor la Ducatul Varșoviei (Ch. de Martens, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques*, III, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1846, p. 62), și o serie întreagă de articole ce asigurau în fapt controlul Prusiei asupra unor state „suverane” din Germania de Nord (*ibidem*, p. 67–78) și al Austriei asupra celor din Toscana (*ibidem*, p. 97–100).

³⁰ Randall Lesaffer, *European Legal History: A Cultural and Political Perspective*, translated by Jan Arriens, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, p. 415–423.

riografia mai nouă, au fost vehiculate concepte precum „hegemonie legalizată” și „ipocrizie organizată” spre a defini ierarhia unor suveranități inegale introdusă de Congresul de la Viena³¹.

În cazul nostru, un prim reper relevant îl oferă textele definitorii pentru statutul politico-juridic al Moldovei și Țării Românești: Convenția de la Akkerman și Tratatul de la Adrianopole. Analiza comparativă a *Actului separat relativ la Principatele Moldovei și Valahiei* și a *Actului separat relativ la Serbia* din Convenție arată câteva diferențe evidente. Textul referitor la Principate prevedea: „drepturile și privilegiile principatelor [...] vor fi menținute și respectate”, întocmirea unui „regulament general” pe baza „obiceiurilor și legilor” interne atribuită hospodarilor și divanurilor, libertatea parțială a comerțului extern, cu menținerea statutului de *cheler* al Porții și retrocedarea satelor din jurul raialelor turcești³². Aceste prevederi nu aduceau ceva substanțial nou față de tratatele ruso-turce, în afara unor clarificări și interdicții de formă³³. Din perspectivă otomană, Principatele Române rămăneau *provincii tributare*³⁴, iar din unghiul de vedere rusesc, impus de tratatele ruso-turce și confirmat prin Convenție, *provincii cu privilegii și imunități*. Compatibilitatea dintre dreptul internațional islamic (*siyar*) și cel european a rămas teritoriul unor dezbateri politico-juridice complexe³⁵, dar trebuie luat în considerare factorul de putere, capacitatea Rusiei de a impune Porții acte juridice internaționale aflate în contradicție cu dreptul islamic *siyar*, pe care Poarta a fost silită să le semneze³⁶. De altfel, ca principiu al încheierii Convenției de la Akkerman, Rusia a pretins în mod repetat respectarea *statu-quo*-ului *ante* 1821 și reluarea negocierilor întrerupte atunci. Dacă din ultimatumul înaintat Porții la 4/16 aprilie 1826 nu rezulta clar cum interpreta noul țar acest *statu-quo*, Nesselrode puncta explicit faptul că țarul nu era dispus să renunțe la „protecția pe care Rusia a dobândit-o asupra mai multor *provincii creștine* din Imperiul Otoman de la Tratatul de la Kainardji până la Tratatul de la București [s.n.]”³⁷. Astfel se explică de ce *hatiseriful* sultanului din 1827, următor Convenției, cuprindea în prima sa parte, cea mai întinsă, copia *mot à mot* a *hatiserifului* din 1802, inclusiv anacronisme, precum referirea la Basarabia ca parte a Moldovei³⁸.

³¹ Gerry Simpson, *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 36; Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organised Hypocrisy*, Princeton, Princeton University Press, 1999, p. 83–85.

³² *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, publicate de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza, București, Tipografia Carol Göbl, 1888, p. 316–317 (7 octombrie 1826, *Actul separat relativ la Principatele Moldovei și Valahiei*).

³³ Într-o scrisoare către Wellington, Stratford Canning preciza din Constantinopol că Rusia dorea „completa restaurare a *statu-quo*-ului pentru Moldova și Țara Românească”, anterior izbucnirii tulburărilor din 1821, drept condiție preliminară a reluării negocierilor cu Poarta (*Despatches, Correspondence and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington*, III (*December 1825 to May 1827*), edited by his son, The Duke of Wellington, John Murray, London, 1873, p. 275; 6 aprilie 1826).

³⁴ Pentru concepția și terminologia otomană despre poziția Principatelor Române în cadrul Imperiului Otoman, vezi studiul lui Viorel Panaite, *Wallachia and Moldavia from the Ottoman Juridical and Political Viewpoint, 1774–1829*, în *Ottoman Rule and the Balkans 1760–1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, edited by Antonis Anastasopoulos and Elias Kolovos, Rethymno, University of Crete, 2007, p. 24–26.

³⁵ Muhammad-Basheer A. Ismail, *Islamic Law and Transnational Diplomatic Law: A Quest for Complementarity in Divergent Legal Theories*, New York, Palgrave Macmillan, 2016, p. 49–50.

³⁶ Berdal Aral, *The Ottoman „School” of International Law as Featured Textbook*, în „Journal of the History of International Law”, 18, nr. 2/2016, p. 71–77.

³⁷ *Despatches, Correspondence and Memoranda*, III, p. 270 (17/29 martie 1826, Nesselrode către Tatischev și Pozzo di Borgo).

³⁸ George I. Lahovari, *Tălmăcirea Prea Înaltului Hatiserif ce s-a trimis de către Sublima Poartă lui Grigorie Vodă Glica la anul 1827 după încheierea tractatului de pace dela Akerman*, în *CvL*, XXI, nr. 6/1887, p. 493–505.

În schimb, alte stipulații ale Convenției erau *incompatibile cu un caracter statal*, nesuveran, al Moldovei și Valahiei, atingând și aspecte ce țineau de competența autorității politice interne. Domnii ce urmau a fi aleși pentru șapte ani puteau fi refuzați de Poartă și, cu acordul Rusiei, alegerea era reluată până la desemnare „unei persoane convenabile”. Pentru prima dată într-un act internațional cu valoare juridică³⁹, marginile politicii fiscale a gospodarilor erau stabilite cu rigurozitate, atribuțiile agiei limitate, iar boierii avertizați să respecte autoritatea domnului și să dea dovadă de supunere⁴⁰. *Hatișeriful* din 27 aprilie 1827 confirma stipulațiile din *Actul separat* al Convenției⁴¹.

Principatului Serbiei, *Actul separat* îi definea realmente autonomia și caracterul statal nesuveran⁴². Cererile „deputaților națiunii sârbe”, aflați la Constantinopol⁴³ – „libertatea cultului, alegerea șefilor lor [de către națiunea sârbă], *independența administrației interioare*, reunirea districtelor detașate de la Serbia [...], libertatea comerțului”⁴⁴ – urmau a fi satisfăcute de Poartă în baza articolului VIII al Tratatului de la București și ca dovadă a bunelor intenții otomane față de Rusia⁴⁵. Una dintre explicațiile acestei diferențe, în percepția demnitarilor Porții, era dorința Rusiei de a extinde cât mai mult în Balcani „o mare linie de diviziune” teritorială între creștini și musulmani, urmare a formării unor principate creștine autonome în Serbia și Grecia⁴⁶.

Încă din debutul discuțiilor despre înființarea unui sau mai multor principate grecești, problema situației musulmanilor locuitori în acest spațiu i-a preocupat pe diplomații Marilor Puteri⁴⁷. Cauza îngrijorărilor era legată de incompatibilitatea între un

³⁹ Până la 1826, restricțiile privind politica fiscală și funcționarea instituțiilor fuseseră cuprinse numai în actele interne ale Imperiului Otoman (*hاتیșerifuri*, *seneduri*, *firmane*), iar tratatele și convențiile ruso-turce se refereau generic doar la „privilegiile și imunitățile” Principatelor. Vezi *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, p. 131–131 (10 iulie 1774, *Tratatul de la Kuciuk Kainargi*, art. XVI); p. 154–155 (10 martie 1779, *Convențiunea explicativă din Constantinople*, art. VII); p. 221–222 (9 ianuarie 1792, *Tratatul de pace de la Iași*, art. IV); p. 297–298 (28 mai 1812, *Tratatul de pace de la București*, art. V). După încheierea Tratatului de la București, Rusia a încercat să impună Porții un *Act regulamentar* pentru Moldova și Țara Românească, dar evenimentele din 1821 au întrerupt negocierile (*Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XVIII, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1847–1851) cu un apendice cuprinzând documente diplomatice rusești din 1817–1821*, publicate de Nerva Hodoș, București, 1916, p. 383–385; Buyukdere, mai 1818, *Conținutul actului regulamentar pentru Principatele românești*).

⁴⁰ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, p. 315–316.

⁴¹ George I. Lahovari, *op. cit.*, în CvL, nr. 7/1887, p. 586–591.

⁴² Suzana Rajić, *Serbia – The Revival of the Nation State: From Turkish Provinces to Autonomous Principality*, în *Empires and Peninsulas: Southeastern Europe Between Karlowitz and the Peace of Adrianople, 1699–1829*, edited by Plamen Mitev, Ivan Parvev, Maria Baramova, Vania Racheva, LIT Verlag, Berlin, 2010, p. 147. Un plan de autonomie al Serbiei, după modelul Moldovei și Țării Românești, a fost trasat în 1812 de Capodistria, după discuții cu Matija Nenadović, și propus țarului ca bază a negocierilor cu turcii (Dušan T. Bataković, *The Foreign Policy of Serbia (1844–1867)*, Institute for Balkan Studies, Belgrade, 2014, p. 81–82). Un statut intermediar de semi-autonomie fusese stabilit în noiembrie 1815, în urma emiterii unui *firman* al Porții, la propunerea lui Marshli Ali Pașa, după discuții cu Miloș Obrenović, dar multe lucruri au rămas în suspensie și trebuiau clarificate în cadrul negocierilor ruso-turce privind aplicarea Tratatului de la București (Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements, 1806–1914*, Cambridge University Press, Cambridge/New York, 1991, p. 24).

⁴³ Elodie Lawton Mijatovick, *The History of Modern Serbia*, William Tweedie, London, 1872, p. 97.

⁴⁴ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, p. 317 (*Actul separat relativ la Serbia*).

⁴⁵ *Ibidem*, I, p. 318; *Vneshniaia politika Rossii XIX i nachale XX veka: Dokumenty Rossiis-kogo ministerstva inostrannykh del*, XIV, *Ianvar 1825 g-dekabr 1826 g*, Izdatel'stvo nauka, Moskva, 1985, p. 501–502 (Petersburg, 1 iunie 1826, Nesselrode către Vorontzov).

⁴⁶ *Papers relative to the Affairs of Greece 1826–1832*, London, Printed by J. Harrison and son, 1835, p. 421 (17 noiembrie 1827, *Résumé d'une conférence entre Monsieur l'Envoyé de Russie et le Reis Effendi*).

⁴⁷ Krzysztof Popek, *The Emigration of Muslim from the Greek state in the 19th century. An Outline*, în „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”, 27, 2020, p. 99–103.

statut politico-juridic asemănător altor teritorii ale Imperiului Otoman nelocuite de turci (Principatele Române) și numărul însemnat de musulmani localnici, ce nu puteau fi integrați noii ordini social-politice⁴⁸. Din start, prin proiectul confidențial din ianuarie 1824, dezvoltat de presă în iunie⁴⁹, intențiile Rusiei au fost clare: organizarea unor/unui principate grecești având un *regim de privilegii* precum al Țării Românești și Moldovei, dar și o *autonomie politică* de „principat creștin” similară cu aceea proiectată pentru Serbia⁵⁰ în Tratatul de la București și în negocierile ulterioare, întrerupte la 1821⁵¹. Primii afectați de un atare plan nu puteau fi decât musulmanii stăpâni de pământuri în regiune și din administrație, cum bine înțelegea lordul Strangford la prima lectură: „[...] un proiect de acest gen va elimina religia musulmană și bazele fundamentale ale Imperiului Otoman” din teritoriile rezervate principatelor grecești⁵².

Ponderea populației musulmane din viitorul stat grec era aproximată de diplomații epocii aproape la paritate cu a creștinilor, percepție exagerată, probabil interesată, în dezacord cu procentul real de circa 10% din populația viitorului regat al Greciei. În schimb, ei dețineau spre două treimi din terenul agricol al regiunii⁵³. Ideea de „a-i supune pe turci unei guvernări de principii greci” era dezavuată, deoarece „niciodată turcii nu se vor supune unei autorități creștine, iar sultanul ar fi pierdut dacă ar subscrie la asemenea măsură”. Iar ideea de a „asimila administrația acestor principate grecești cu cea existentă în Principatele Moldovei și Valahiei este ridicolă” și „scapă complet din vedere faptul că *nu există turci în aceste Principate* [s.n.]”⁵⁴. În cele din urmă, protocolul anglo-rus din 4 aprilie 1826 a validat caracterul creștin al proiectatului principat al Greciei, condus de un „guvernământ format exclusiv din greci, cu autorități alese și numite de ei înșiși”, alături de libertatea de conștiință și a comerțului. Apărea amintită pentru prima dată și exproprierea musulmanilor în favoarea grecilor creștini⁵⁵.

În cazul Moldovei și Valahiei, restricțiile relative la musulmani erau vechi de secole, confirmate de tratatele ruso-turce anterioare și de actele interne ale Porții. În Serbia și Grecia, problema proprietăților musulmanilor a deschis calea părăsirii acestor teritorii de către o parte însemnată a lor, sub discreta dar insistentă presiune a diplomaților

⁴⁸ *Dépêches inédites*, II, p. 188 (Viena, 31 martie 1823, Gentz către Grigore Ghica); Kemal Karpat, *Ottoman Relations with the Balkan Nations after 1683*, în idem, *Studies on ottoman social and political history: Selected articles and essays*, Boston, Köln, Brill, Leiden, 2002, p. 417; Konstantinos Tsitselikis, *Old and New Islam in Greece. From Historical Minorities to Immigrant Newcomers*, Leiden, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2012, p. 31–32.

⁴⁹ *Exterieur*, în „Le Constitutionnel, Journal de Commerce, Politique et Littéraire”, 31 mai 1824, p. 1; *Dépêches inédites*, II, p. 341–343 (Viena, 17 iunie 1824, *Extrait d'un mémoire du cabinet de Russie sur la pacification des Grecs*).

⁵⁰ Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls des Griechen Vom Türkischen Reiche Im Jahre 1821 und der Gründung des Hellenischen Königreiches*, IV, Wien, 1867, p. 67 (*Mémoire du Cabinet de Russie sur la pacification de la Grèce. Le 9 Janvier 1824*).

⁵¹ *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, XVIII, p. 427–428 (Petersburg, 17 martie 1820, *Depeșa trimisă de Minister baronului Stroganov, asupra atitudinii politice a Rusiei față de Principate, de Serbia și de greci*); Al. Vianu, *Negocierile ruso-turce cu privire la Principatele Române (1820–1821)*, în „Analele româno-sovietice”, seria Istorie, XVII, nr. 2/1963, p. 109–116.

⁵² *Dépêches inédites*, II, p. 341 (Viena, 18 iunie 1824, Gentz către Grigore Ghica).

⁵³ Stefanos Katsikas, *Millet legacies in a national environment: political elites and Muslim communities in Greece (1830–1923)*, în *State-nationalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey: Orthodox and Muslims, 1830–1945*, edited by Benjamin C. Fortna, Stefanos Katsikas, Dimitris Kamouzis and Paraskevas Konortas, New York, Routledge, 2013, p. 48.

⁵⁴ *Dépêches inédites*, II, p. 412 (Viena, 1 decembrie 1824, Gentz către Grigore Ghica).

⁵⁵ *Abstracts of Proceedings in the Greek Question, to the Conclusion of the Treaty Between England, Russia, and France, of July 6th, 1827*, Foreign Office (secret and confidential), II, p. 6 (4 aprilie 1826, Wellington către George Canning).

ruși⁵⁶, conferind un plus de omogenitate comunitară, cu rol important în viitoarea cristalizare statală a Serbiei și Greciei⁵⁷. În acest context, se înțelege de ce liderii mișcării politice grecești respingeau alternativa vehiculată de turci și austrieci ca Grecia să fie trecută „în lista provinciilor otomane cu câteva privilegii”, pe care otomanii le încălcau în mod regulat. Doreau autonomie statală și plecarea dregătorilor și proprietarilor musulmani de pământuri⁵⁸.

*

* *

Unele explicații ale diferenței de conținut între actul separat privitor la Principate și cel aferent Serbiei țin de negocierile diplomatice complicate dintre 1822 și 1826 privind reluarea relațiilor oficiale ruso-otomane. Inițial, pozițiile celor două Puteri se prezentau ca ireconciliabile. Imperiul Otoman se prelua de dreptul său la „suveranitate”, inclusiv în Țara Românească și Moldova, acuzându-i pe ruși de complicitate la izbucnirea și întreținerea răzvrătirilor, iar Rusia culpabiliza viciile administrației otomane ca factor al declanșării revoltelor ortodocșilor din Balcani⁵⁹. Cât privește Austria, în acord cu interesele acesteia la Dunărea de Jos, Metternich avea să apeleze în mod constant la legitimismul renăscut al țarului Alexandru după Congresul de la Laybach⁶⁰. Asumându-și cu inteligență rolul de mediator, cancelarul a reușit în timpul Congresului de la Verona (octombrie 1822) să convingă Puterile implicate de necesitatea restrângerii temei negocierilor, în prima etapă, strict la condițiile reluării relațiilor ruso-otomane în temeiul tratatelor anterioare, excluzând chestiunea greacă⁶¹.

Acordul nu a durat, căci noul ministru de Externe britanic, George Canning (13 septembrie 1822), a inițiat discuții preliminare privind situația insurgenților greci. Aceste tatonări au atins și problema statutului politico-juridic al unui viitor principat grec în Moreea⁶², dar pentru Moldova și Țara Românească nu s-a avansat dincolo de contro-

⁵⁶ Propunerile Rusiei privind statutul Greciei erau cât se poate de clare încă din martie 1826: „Grecii vor plăti un tribut anual Porții. Se vor bucura sub suzeranitatea Porții de o deplină libertate de conștiință, a administrației interne și a comerțului. Se vor conduce singuri sub influența autorităților naționale la numirea cărora Poarta va avea un cuvânt de spus. Pentru a fi separați complet de turci și pentru a preveni coliziunile inevitabile în orice altă ipoteză, vor dobândi proprietăți musulmane care pot fi găsite fie în Grecia continentală, fie în Arhipelag” (*Despatches, Correspondence and Memoranda...*, III, p. 244; 20 martie/1 aprilie 1826, *Projet de Protocole by Counts Nesselrode and Lieven*). Încă din aprilie 1826, Anglia acceptase cerința Rusiei ca proprietățile musulmane din viitorul stat autonom grec să fie răscumpărate (*ibidem*, III, p. 246; St. Petersburg, 23 martie/4 aprilie 1826, *Protocol proposed by the Duke of Wellington*; p. 241; Petersburg, 14/26 martie 1826, *Memorandum*). În Protocolul ruso-britanic din 4 aprilie 1826 apăreau doar câteva formulări ușor diferite de cele propuse anterior de Rusia, fără a schimba înțelesul prevederilor (*ibidem*, III, p. 249–250; Petersburg, aprilie 1826, *Arrangement respecting the Greeks*). *Actul separat relativ la Serbia* din Convenția de la Akkerman conținea aceleași precizări pentru Serbia (*Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, p. 317).

⁵⁷ Konstantinos Tsitselikis, *op. cit.*, p. 31.

⁵⁸ *Despatches, Correspondence and Memoranda*, III, p. 130–131 (februarie 1826, *Memoir on the Prospects of Greece by Prince Mavrocordato*).

⁵⁹ *Dépêches inédites*, II, p. 145–146 (Verona, 6 decembrie 1822, Gentz către Grigore Ghica); *Recueil de documents relatifs à la Russie*, p. 209–212 (1826, *Précis de l'exposé des différends survenus en 1821, entre la Russie et la Porte, présenté à l'empereur Nicolas Ier, à son avènement au trône, par le ministère russe*).

⁶⁰ *Memoirs of Prince Metternich 1815–1829*, IV, edited by Prince Richard Metternich, translated by Alexander Napier, New York, Charles Scribner, 1881, p. 85–86.

⁶¹ *Memoirs of Prince Metternich*, IV, p. 84; *Dépêches inédites*, II, p. 146–147; Irby C. Nichols, *The European Pentarchy and the Congress of Verona, 1822*, Hague, Martinus Nijhoff, 1971, p. 245–247.

⁶² Barbara Jelavich, *op. cit.*, p. 66–67. Britanicii propuneau în Moreea o „formă de guvernământ similară celei a Principatelor de la Dunăre”, discuțiile cu insurgenții greci urmând să aibă loc cu acordul Porții, prin medierea guvernatorului britanic al Insulelor Ioniene, generalul Maitland (*Dépêches inédites*, II, p. 187; Viena, 31 martie 1823, Gentz către Grigore Ghica).

versele relative la retragerea trupelor otomane și recunoașterea legitimității noilor domni pământeni⁶³. Ce altceva însemna precizarea lui Nesselrode dintr-o adresă oficială către lord Strangford: „[...] nu trebuie să uităm că, hotărând că de acum înainte nobilimea moldoveană și valahă va da gospodarii celor două principate, turcii au făcut o schimbare în modul de administrare al acestor provincii [s.n.]” contrară tratatelor⁶⁴? La rândul său, cavalerul de Gentz expunea o teză familiară diplomației vieneze despre *pretențiile exagerate ale Rusiei* în relație cu un pretins „drept de protecție pozitivă față de toți grecii răspândiți în Imperiul Otoman”, dar și un „drept de intervenție particular – un fel de *coregență* – în administrația Principatelor de la Dunăre”, Moldova, Valahia și Serbia⁶⁵.

Din diversele documente diplomatice se întrevide că la Petersburg se miza pe un joc al echilibrului între Austria și Regatul Unit, astfel încât Rusia să-și poată urmări interesele balcanice⁶⁶. Primele tatonări britanice în chestiunea constituirii unui principat al Greciei au creat nemulțumiri în capitala țaristă și au motivat acordul ruso-austriac din 1823 de la Cernăuți privind *separarea* „chestiunii insurgenților greci” de aceea a „intereselor directe ale Rusiei” în relație cu Imperiul Otoman⁶⁷. S-a hotărât că mai întâi trebuiau depășite obstacolele reluării relațiilor diplomatice oficiale ruso-otomane și apoi discutate soluții politice în chestiunea greacă⁶⁸. În schimb, ambasadorul britanic, lord Strangford, se străduia să păstreze corelația între cele două chestiuni, sugerând că o atitudine mai diplomatică a Porții față de insurgenții greci ar ajuta concilierea ruso-turcă și ar limita influența liderilor radicali ai mișcării grecești⁶⁹. De asemenea, considera justificată menținerea unui contingent militar otoman limitat ca număr în Principate, expunând pe larg motivele – pericolul unor acțiuni subversive eteriste, liniștea internă, greu de asigurat de către domni prin mijloace proprii, moderația dovedită de comandanții otomani – într-un lung memoriu adresat lui Nesselrode⁷⁰.

Punctul esențial din memoriul lui Strangford explică destul de bine linia politicii otomane față de Principate și sprijinul britanic de care se bucura la 1823–1824! Poarta era dispusă să recunoască „influența tutelară” a Rusiei în Principate, „a cărui exercițiu legal se bazează pe stipulațiile cele mai explicite și cele mai solemne” ale tratatelor, cu condiția ca Rusia să accepte „*noul principiu în virtutea căruia noii hospodari au fost numiți* [s.n.]”⁷¹. Se remarcă aici sămburele strategiei otomane: Țara Românească și Moldova să rămână *provincii privilegiate* ale Porții, cu prețul unor concesiuni alternative și sprijinul Regatului Unit.

⁶³ *Vneshniaia politika Rossii*, XIII, *Ianvar 1823 g-dekabr 1824 g*, 1982, p. 657 (Petersburg, 18 decembrie 1824, Nesselrode către Pozzo di Borgo).

⁶⁴ Prokesch-Osten, *op. cit.*, IV, p. 12 (Petersburg, 7 mai 1823, Nesselrode către Strangford). Conform aceluiași document, țarul se arăta dispus să recunoască de data aceasta numirea celor doi domni pământeni, urmând ca pe viitor orice modificare a prevederilor Tratatului de la București privind Principatele să fie rezultatul unor negocieri bilaterale.

⁶⁵ *Dépêches inédites*, II, p. 216 (Viena, 16 iunie 1823, Gentz către Grigore Ghica).

⁶⁶ *Vneshniaia politika Rossii*, XIII, p. 320–321 (Petersburg, 9 ianuarie 1824, Nesselrode către Lieven).

⁶⁷ *Dépêches inédites*, II, p. 246 (Viena, 16 septembrie 1823, Gentz către Grigore Ghica); Miroslav Sedivy, *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*, Pilsen, University of West Bohemia, 2013, p. 102.

⁶⁸ *Recueil de documents relatifs à la Russie*, p. 214, 216.

⁶⁹ Prokesch-Osten, *op. cit.*, IV, p. 38–39 (*Note de Mr. l'Ambassadeur d'Angleterre au Réis-Efendi en date du 11 Aout 1823*). De altfel, aceasta fusese linia politică trasată de George Canning, de la începutul mandatului ca ministru de Externe (*Despatches, Correspondence and Memoranda*, II (*January, 1823 to December, 1825*), 1867, p. 369–370; 27 septembrie 1822, George Canning către Wellington).

⁷⁰ Prokesch-Osten, *op. cit.*, IV, p. 55–56 (*Dépêche de Lord Strangford à Mr. le Comte de Nesselrode de date Constantinople 22 Septembre 1823*).

⁷¹ *Ibidem*, IV, p. 56–57.

Principiul *statu-quo ante* avea să fie opus imediat de Rusia acestei strategii și comunicat Porții drept condiție primară a reluării relațiilor diplomatice⁷². În schimb, poate în compensație, țarul aviza acordul dintre Nesselrode și Metternich⁷³ privind necesitatea indispensabilă a „intervenției colective a Marilor Puteri” și a „unui plan de conciliere a intereselor divergente ale Porții, ale supușilor săi răzvrățiți și ale Puterilor europene”⁷⁴. Se producea o interesantă răsturnare de planuri, generatoare de complicații pentru britanici, siliți să transmită eventuale proiecte de pacificare originare de la Petersburg, câtă vreme relațiile diplomatice ruso-otomane rămăneau rupte. Nemulțumit de gesturile favorabile grecilor făcute de societățile filo-elene britanice și de autoritățile din Insulele Ioniene, aflate sub protectoratul Londrei, Metternich a schimbat macazul atunci când a acceptat în principiu aceste negocieri. Nu mai susținea ideea tratării chestiunii grecești după restabilirea relațiilor ruso-turce, dimpotrivă. Acum de acest *principiu* se prevalau tocmai britanicii⁷⁵.

Nota remisă de lord Strangford lui reis-effendi (Saida-Effendi), în 10 aprilie 1824, realmente ultimativă, reflectă schimbarea situației politice și noua fază în care intra problema retragerii militare otomane din Principate. Ca să nu-și vadă interesele mediteraneene iremediabil afectate, britanicii îi presau serios pe turci să îndeplinească exigențele rusești și, odată numit oficial un ambasador rus la Constantinopol, diplomația londoneză să-și recapete libertatea de mișcare. Între cerințe, pe primul loc figura *retragerea totală și imediată din Moldova și Valahia* drept condiție indispensabilă a restaurării „vechilor privilegii” ale „acestor nefericite provincii [s.n.]”⁷⁶.

Contextul politic s-a agravat din momentul apariției în presă a aceluia plan rusesc de „pacificare a Greciei” (iunie 1824)⁷⁷, iar presiunilor britanice li s-au adăugat imediat cele austriece. Acum Metternich a devenit interesat în grabnica reluare a relațiilor oficiale ruso-turce, altfel țarul Alexandru și-ar fi menținut poziția avantajoasă în a crește exigențele în chestiunea greacă⁷⁸, cu toate că Nesselrode dădea asigurări că cele două aspecte aveau să fie tratate separat în continuare⁷⁹. Se dovedea imperativ ca un ambasador rus la Constantinopol să preia cât mai repede responsabilitatea actelor diplomatice rusești⁸⁰, motiv de continue insistențe ale Austriei și Angliei ca turcii să purceadă la

⁷² *Recueil de documents relatifs à la Russie*, p. 218; *Dépêches inédites*, II, p. 286 (Viena, 16 ianuarie 1824, Gentz către Grigore Ghica).

⁷³ *Memoirs of Prince Metternich*, IV, p. 90–91.

⁷⁴ *Dépêches inédites*, II, p. 274 (Viena, 17 noiembrie 1823, Gentz către Grigore Ghica).

⁷⁵ *Ibidem*, II, p. 310–311 (Viena, 15 aprilie 1824, Gentz către Grigore Ghica). Vezi explicațiile lui Wellington într-o depeșă către George Canning (*Despatches, Correspondence and Memoranda*, II, p. 395–396; 13 ianuarie 1825).

⁷⁶ Prokesch-Osten, *op. cit.*, IV, p. 95–96 (*Note remise à la Sublime Porte par Lord Strangford, en date du 10 Avril 1824*). În respectiva notă diplomatică, Strangford prelua tezele rusești, pentru prima dată și fără echivocuri: confirma „dreptul de intervenție tutelară” al Rusiei, conform tratatelor anterioare, caracterul de „guvernământ militar otoman” al regimului de ocupație, contrar aceluiași tratate, în pofida numirii domnilor, justetea refuzului de a reveni acasă al celor „mai importanți și mai bogați proprietari” pământeni etc.

⁷⁷ *Vneshniaia politika Rossii*, XIII, p. 309–314 (Petersburg, 9 ianuarie 1824, *Mémoire sur la pacification de la Grèce*).

⁷⁸ *Ibidem*, XIV, p. 128–130 (Petersburg, 4 aprilie 1825, Nesselrode către Pozzo di Borgo); Miroslav Sedivy, *op. cit.*, p. 107–108.

⁷⁹ La 4 aprilie 1824, Lieven i-a transmis lui George Canning conținutul unei note a contelui Nesselrode în acest sens: „[...] the re-establishment of the Russian Mission at Constantinople would not, as apprehended by British Government, be made to depend upon the issue of the proposed negotiation with the Porte for the pacification of Greece” (*Abstracts of Proceedings in the Greek Question*, I, p. 4; 27 februarie 1824, Nesselrode către Lieven).

⁸⁰ Acesta era sensul unui nou memoriu al lui Strangford către Nesselrode (Prokesch-Osten, *op. cit.*, IV, p. 106; Constantinopol, 29 iunie 1824).

retragerea imediată din Principate⁸¹. Nu a fost precupețit niciun efort, inclusiv corespundențe ale lui Metternich și lord Strangford cu Ioniță Sandu Sturdza, cel care întârziea emiterea unei „chezășii” privind asigurarea ordinii în țară după retragere⁸².

Repoziționarea Puterilor implicate spre sfârșitul anului 1824, vizibilă pe teren diplomatic în intenția numirii lui Stratford Canning la Petersburg și a înlocuirii lordului Strangford la Constantinopol, în tergiversarea sosirii lui Ribaupierre, numit de țar ambasador în capitala otomană, sau a desemnării ca mare vizir a pașei de Silistra, Mehmed Selim, în locul moderatului Galib Pașa, avea incidență cu ambele chestiuni arzătoare: Principatele dunărene și „rebelii greci”⁸³. Foarte repede după numirea lui Ribaupierre și înainte ca Stratford Canning să ajungă la Petersburg, ministrul de Externe britanic a dezavuat explicit continuarea negocierilor dintre ambasadorii Marilor Puteri din capitala Rusiei⁸⁴, producând un șoc diplomatic la Viena și Petersburg⁸⁵. În mod evident, Anglia își recăpătase libertatea de mișcare diplomatică și acționa în consecință, sub imperiul propriilor interese politice și comerciale.

Comentată în fel și chip de mediile diplomatice⁸⁶, pusă pe seama presiunilor opoziției parlamentare, ale curentului filo-elen și ale opiniei publice⁸⁷, politica guvernului britanic avea motivații ușor de înțeles⁸⁸. Un principat grec (sau mai multe) cu regim politico-juridic asemănător cu al Principatelor Române era considerat un pericol mortal pentru interesele britanice și un început de basculare a raporturilor de putere din Mediterana orientală în avantajul Rusiei. De asemenea, *autonomia politică garantată internațional* a unui stat grec vasal Porții apărea ca defavorabilă intereselor rusești, având drept efect „compromiterea deplină a vechii sale influențe asupra grecilor”, în baza prevederilor tratatelor ruso-turce anterioare⁸⁹.

Antidotul acestei politici „europene”, în ochii adepților unei politici rusești mai ferme, precum Pozzo di Borgo sau Stroganov, era, a căta oară, ocuparea Principatelor Române și demantelarea autorității dobândită de turci în aceste „provincii tributare”⁹⁰.

⁸¹ George Canning îl avertiza pe Nesselrode că ministrul britanic la Petersburg, Charles Bagot, nu va participa la lucrările conferinței de la Petersburg despre „pacificarea Greciei” până când relațiile oficiale ruso-otomane nu vor fi pe deplin restabilite (*Abstracts of Proceedings in the Greek Question*, p. 5; 15 martie 1824, George Canning către Lieven).

⁸² *Dépêches inédites*, II, p. 351–352 (Viena, 16 iulie 1824, Gentz către Grigore Ghica); Cristian Ploscaru, *Un complot și un plan de reformă „constituțională” în vremea lui Ioniță Sandu Sturdza, în Mari familii boierești din Moldova în veacurile XVII–XIX. Referințe identitare și manifestări de putere*, editori Mihai-Bogdan Atanasiu, Mihai Mirza, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, p. 77.

⁸³ *Dépêches inédites*, II, p. 385–386 (Viena, 2 octombrie 1824, Gentz către Grigore Ghica).

⁸⁴ *Despatches, Correspondence and Memoranda*, II, p. 323–324 (Gloucester Lodge, 17 octombrie 1824, George Canning către lord Liverpool); *Abstracts of Proceedings in the Greek Question*, I, p. 7–8 (7 noiembrie 1824, George Canning către Lieven).

⁸⁵ Cavalerul de Gentz înțelegea foarte bine strategia britanică: „Domnul. Canning nu a dorit să se angajeze în deliberări care l-ar fi putut compromite în fața opiniei publice din țara sa sau să îl implice în demersuri ce ar fi putut împiedica întreaga libertate a mișcărilor sale în diferitele faze ale desfășurării evenimentelor. Acesta este întregul secret al protestului său împotriva conferințelor” (*Dépêches inédites*, II, p. 437–438; Viena, 15 ianuarie 1825, Gentz către Grigore Ghica).

⁸⁶ La Petersburg planau suspiciuni în legătură cu o înțelegere secretă anglo-austro-otomană, cu scopul de a paraliza politica țaristă în Balcani (*Vneshniaia politika Rossii*, XIV, p. 192–193; 8 iunie 1825, Minciaky către Nesselrode).

⁸⁷ Alexander Grammatikos, *British Romantic Literature and the Emerging Modern Greek Nation*, Palgrave Macmillan, 2018, p. 10–14.

⁸⁸ Allan Cunningham, *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution; Collected Essays*, I, edited by Edward Ingram, New York/Routledge, 2013, p. 214–221.

⁸⁹ *Dépêches inédites*, II, p. 466 (Milano, 6 mai 1825, Gentz către Grigore Ghica).

⁹⁰ *Recueil de documents relatifs à la Russie*, Paris, 1854, p. 16 (*Dépêche réservée du general Pozzo di Borgo en date de Paris du 16 octobre 1825*).

Nu doar ascensiunea lui Nicolae I la tronul țarilor, ci și delimitarea pozițiilor celor doi mari jucători implicați (Rusia și Marea Britanie) aveau să conducă la identificarea de soluții în „chestiunea orientală”. Ambele Puteri se angajau să nu-și extindă teritorial influența (în insulele Mediteranei orientale, respectiv la Dunăre), iar Regatul Unit să se implice ca mediator atât între ruși și otomani, cât și între cei din urmă și grecii răzvrățiți⁹¹.

În lumina rapoartelor diplomatice consultate, politica Rusiei față de Imperiul Otoman din acești ani pare ezitantă, cu fluctuații de atitudine și fără obiective precise. Nu puțini istorici au girat o explicație provenind din epocă, axată pe firea schimbătoare a țarului, pe așa-zisa pendulare a sa între „liberalism” și un legitimism cu tușe mistice. Cu toate acestea, analizate din unghiul tradiției negocierilor diplomatice ruso-otomane începute la Kuciuk-Kainardji, mai greu de pătruns de reprezentanții altor Puteri, nesfârșitele pertractări dintre 1822 și 1825 gravitează în jurul unei mize esențiale – *controlul regimului politic din Principatele Române*⁹². Cum bine a sesizat cavalerul de Gentz, discuțiile au evoluat în raport cu semnificațiile noțiunii de *statu-quo ante*, iar otomanii nu doreau cu niciun chip să se întorcă la stadiul negocierilor întrerupte în noiembrie 1820⁹³ și să piardă tot ceea ce au acumulat în materie de autoritate suzerană în Principate după 1821⁹⁴. Dacă în cazul Greciei răzvrățite, la Constantinopol se insera tot mai clar ideea că „întoarcerea la vechea stare de lucruri” era o iluzie, în restul teritoriilor unde își disputa autoritatea cu Rusia, Imperiul Otoman dorea să se păstreze „un regim de independență civilă și administrativă [nu politică] prin menținerea lor ca *tributare* sub dominația sa”⁹⁵.

*

* *

Toate aceste ambiguități asociate statutului Principatelor Române au fost lîmpede reflectate într-o serie de memorii și proiecte de reformă, înainte și după Convenție, marcând intrarea într-o nouă etapă, modernă, a teoriei „drepturilor noastre istorice față de Înalta Poartă”, una din temele predilecte ale emancipării statale românești în scrierile de mai târziu ale pașoptiștilor⁹⁶.

Oportunist și ros de dorința domniei, duplicitar, dar inteligent și cult, Mihail Sturdza a avut meritul de a deschide această serie printr-un memoriu redactat în 1825 și iscălit de mai mulți boieri refugiați⁹⁷. Schimbarea de abordare este interesantă și pe deplin

⁹¹ *Abstracts of Proceedings in the Greek Question*, II, p. 1–2 (10 februarie 1826, George Canning către Wellington).

⁹² Relevantă în acest sens, una din aserțiunile lui Saida-Effendi sintetiza temerile Porții relativ la adevăratele intenții ale Rusiei: „Cabinetul de la Sankt Petersburg nu se grăbește să declare disputele actuale încheiate, pentru a deschide mai repede discuția despre chestiunea alarmantă a pacificării Greciei și, sub titlul specios al interesului față de religie și umanitate, Rusia își propune de fapt dezmembrarea Imperiului Otoman” (*Dépêches inédites*, II, p. 392–393; Viena, 19 octombrie 1824, *Relations entre la Russie et la Porte*).

⁹³ *Ibidem*, II, p. 352–353.

⁹⁴ Problema beșliilor, a aceluși contingent de câteva sute de soldați turci menit să asigure ordinea în cele două Principate, nu rezultă din documente a fi atât de importantă în sine, cât mai ales ca un exercițiu de autoritate al Porții. Vezi extrasele din argumentația lui Saida-Effendi, reproduse în scrisoarea lordului Strangford către Nesselrode (Prokesch-Osten, *op. cit.*, IV, p. 109–110, 112).

⁹⁵ *Ibidem*, IV, p. 169 (*Instruction pour le Baron d’Ottenfels. St. Petersburg, 18 Avril 1825*).

⁹⁶ Nicolae Bălcescu, *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, în idem, *Opere*, I, partea I-a, *Scrieri istorice, politice și economice*, ediție critică adnotată de G. Zane, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, 1940, p. 263–267.

⁹⁷ *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, Supliment I, vol. IV, 1802–1849, documente adunate, coordonate și publicate de D. A. Sturdza, D. C. Sturdza și Octavian Lugoșianu, București, 1891, p. 73 (22 decembrie 1825, lordache Roset Roznovanu către Mihail Sturdza). Din conținutul scrisorii se înțelege că Mihail Sturdza a redactat memoriul boierilor moldoveni către țar.

relevantă, deoarece tot el întocmise doi ani înainte un concept de suplică, în care vorbea despre „legăturile cu cari strămoșii noștri s-au închinat la Poartă [s.n.]”⁹⁸. În textul din 1825 se cerea explicit autonomie statală, „restabilirea ordinii legale și a regimului distinct pe care Moldova l-a avut din timpuri imemorabile, regim dobândit în baza unui *pact liber consimțit*” cu otomanii⁹⁹. Afirmarea unui presupus caracter contractual al vechilor capitulații, renunțarea la retorica închinării voluntare apare *prima dată* în acest memoriu, urmat de altul, în care erau precizate mai în detaliu condițiile „*tratatului* încheiat în 1529 de domnul Bogdan cu sultanul Soliman”: exercițiul liber al religiei creștine și interdicția stabilirii musulmanilor în țară, „independență și libertatea comerțului”, dreptul boierilor de a alege pe domn și „de a ne guverna fără nicio restricție în afara legilor noastre scrise și cutumiare”¹⁰⁰.

Altfel spus, erau enumerate *toate atributele unui stat nesuveran, dar deplin autonom*. Caracterul statal al celor două Principate și autonomia lor garantată prin tratate cu turcii erau afirmate și de Nicolae Roset Roznovanu. Acesta îl cita pe Dimitrie Cantemir și explica mai departe că abia sub domni fanarioți suzeranul otoman le-a tratat în mod abuziv ca provincii tributare¹⁰¹. Întreaga *teorie națională* a „drepturilor istorice față de Înalta Poartă”, vehiculată mai târziu de pașoptiști, apare aici pe deplin rotunjită¹⁰², cum reflectă și o afirmație a mitropolitului Ungro-Vlahiei, Grigore Dascălu. Acesta, aflat în conflict cu domnul pe tema unor impozite ce să acopere noi cereri otomane în bani, și-a argumentat refuzul în temeiul statutului „acestui voievodat monarhic aristocratic, la origine, în vremea independenței sale, ca și după dependența sa de Imperiul Otoman; până în ziua de astăzi, nimic nu s-a schimbat” în această privință¹⁰³.

La polul opus ca opțiune politică, Ionică Tăutu, cunoscut partizan al menținerii relațiilor strânse cu Poarta, în răspunsul la o epistolă a lui Teodor Balș despre „temeiurile și mijloacele politicii externe a Moldovei”, nu uita să precizeze că „noi suntem un norod supus Porții”, dar „rămânem înlăuntrul nostru slobozi în legia, în pravilile și în obiceiurile noastre”. Invoca un vechi „privileghiu ce ni dăduse sultan Soliman”, în virtutea căruia „noi rămăsăm a fi aceia ce să numește un *état souverain*: aveam ocârmuirea noastră, mai neatârnată, [...] putem face [...] războaie și păci cu megieșii; însămm ceva între alte staturi și putem ține cu dânsile aduciri diplomaticești”¹⁰⁴. Limbajul arhaic nu

⁹⁸ *Ibidem*, Supliment I, IV, p. 9 (1823, *Legăturile cele primite și întărite de la Poartă*).

⁹⁹ *Ibidem*, Supliment I, IV, p. 83 (*Petițiunea boierilor Moldovei către Împăratul Rusiei*). După conținut, memoriul trebuie să fie ulterior ultimatumul înaintat Porții de Rusia (4 aprilie 1826), deoarece în text se preciza că „Sublima Poartă se pregătește să restabilească ordinea noastră legală și regimul distinct” și că o parte din boierii refugiați, alții decât semnatarii, s-au întors în țară. Într-adevăr, în mai 1826, Nicolae Canta apărea postelnic, iar Alexandru Sturdza vistiernic în Divanul domnesc (Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, *Studii și documente cu privire la familia Râșcanu*, Iași, Tipografia „Dacia”, 1915, p. 280–281), ambii boieri importanți din grupul refugiaților apropiat frunțașilor familiei Sturdza (Cristian Ploscaru, *Originile „partidei naționale” din Principatele Române*, I, *Sub semnul „politicii boierești”*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 693–694).

¹⁰⁰ *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, Supliment I, IV, p. 86 (*Petițiunea Moldovenilor către Împăratul Rusiei*).

¹⁰¹ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 133–134 (Saint Petersburg, 19 iunie/1 iulie 1826, N. Rosetti Roznovanu, *Mémoire adressé à Russie*).

¹⁰² *Vezi Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, I, 1821–1848 iunie 20, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1902, p. 399 (17 mai 1848, *Instrucțiunile date lui Ion Ghica, pentru misiunea sa la Constantinopol*); *Nația noastră în raporturile cu Sublima Poartă*, în Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 560.

¹⁰³ *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, X, *Rapoarte consulare prusiene din Iași și București (1763–1844)*, adunate, adnotate și adnotate de N. Iorga, București, 1897, p. 316 (27 februarie 1825, Kreuchely către Miltitz).

¹⁰⁴ Ionică Tăutu, *Scieri social-politice*, cuvânt înainte, studiu introductiv, note de Emil Vărtosu, București, Editura Științifică, 1974, p. 158 (15 februarie 1826, *Scrisoare către Teodor Balș, mare postelnic al Moldovei*).

trebuie să inducă în eroare, ideile formulate sunt similare acelor expuse mai târziu de Mihail Kogălniceanu sau Nicolae Bălcescu¹⁰⁵. Câteva ani înainte, același autor¹⁰⁶, în *Politicești luări aminte asupra Moldaviei*, se limita la teoria închinării voluntare, țara fiind „supusă stăpânitoarei sale puteri [a Porții] pre cât o leagă privilegiile” recunoscute¹⁰⁷. Spre 1826 și-a schimbat concepția asupra relațiilor istorice cu suzeranul, în noul context politic, și a susținut ideea existenței originare a unor *raporturi contractuale cu Imperiul Otoman*¹⁰⁸.

Aceste atribute ale autonomiei au fost vehiculate în diverse memorii și înainte, dar fără a se pune în discuție apartenența Principatelor la Imperiul Otoman, statutul lor de provincii privilegiate¹⁰⁹. Boierii cunoșteau foarte bine natura relațiilor Moldovei și Țării Românești cu Poarta, caracterul lor de provincii tributare, autonome, „libere, fiind separate la cancelarie și ferite de încălcări”¹¹⁰. Cu dibăcie, au încercat să navigheze în trecut printre noțiuni și interpretări destul de contradictorii, ținând cont de prevederile tratatelor, ale actelor interne otomane, dar și de contextul momentului, de puterea Rusiei sau a Porții. *De aceea nu se poate vorbi cu claritate de o evoluție progresivă a ideii de autonomie statală*. Puternic afirmată în momentele de speranță a înlăturării dependenței față de Poartă¹¹¹, ideea autonomiei revenea la condiția de respectare a privilegiilor și imunităților *raialelor*, la teoria închinării voluntare, în fazele de acalmie, de relativă stabilizare a regimului suzeranității otomane. După 1821 se observă o *cristalizare intelectuală*, structurarea unei concepții istorice limpezi despre relațiile istorice cu Imperiul Otoman¹¹²,

¹⁰⁵ Succint și explicit, Bălcescu sintetiza înțelegerea pașoptistă asupra relațiilor cu Imperiul Otoman: capitulația, acest „tratată prin care țara își păstrează dreptul de a se guverna cu legile sale, dreptul de a face război sau pace, dreptul de a-și alege pe capul nației [...], nu poate fi privit, după dreptul gintelor altfel decât ca un tratată de protecție, [...] care nu atinge suveranitatea ei” (Nicolae Bălcescu, *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, p. 264).

¹⁰⁶ Identificarea autorului îi aparține lui Vlad Georgescu (*Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines 1769–1830. Répertoire et textes inédits*, Association Internationale d’Études du Sud-Est Européen, Bucurest, 1970, p. 115).

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 108.

¹⁰⁸ Ionică Tăutu, *op. cit.*, p. 202 (*Scrisoare către un „Milord”, despre starea Moldovei*).

¹⁰⁹ Vezi memoriul boierilor moldoveni refugiați către Minciaky, din 1823 (*Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, Supliment I, IV, p. 25–26). În textul *Réflexions sur la Moldavie* adresat autorităților rusești la 9/21 septembrie 1823, Iordache Roset Roznovanu numea Principatele Române „provincii” și enumera câteva din privilegiile acestora pe care Poarta le încălcase în mod repetat (Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 116, 119). Nu doar în memoriile chibzuite de frunțașii boierimii, ci și în unele „manifesturi” patriotice din anii imediat următori „leatului 1821” apare teoria închinării voluntare. Într-un înflăcărat apel la unire din 1822, plin de obidă la adresa grecilor, ca „neam corcit” cu altele și presupus a fi inferior românilor ca noblețe, autorul muntean îi numea pe aceștia „robii turcilor”, în vreme ce românii ar avea alt statut „supt stăpânirea Porții Othomanicești, [...] cerută și primită de însuș ei, numai cu chip de protecție” (Emil Vîrtosu, 1821. *Date și fapte noi*, în „Cartea Românească”, București, p. 191–192; 1822, *Îndemnul la unire*).

¹¹⁰ Mustafa A. Mehmet, *O nouă reglementare a raporturilor Moldovei și Țării Românești față de Poartă la 1792 (O carte de lege Kanunname în limba turcă)*, în *SRdI*, 20, nr. 4/1967, p. 702 (28 martie 1792, *Kanunname*). Vezi și Viorel Panaite, *Război, pace și comerț în Islam. Țările române și dreptul otoman al popoarelor*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 439.

¹¹¹ Vlad Georgescu, *Ideile politice și Iluminismul în Principatele Române 1750–1831*, București, Editura Academiei Române, 1972, p. 145–147.

¹¹² Al. Dușu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700–1821). Studii și texte*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 353–377; Ștefan Lemny, *Întâlniri cu istoria în secolul XVIII. Teme și figuri din spațiul românesc*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 100–105. Spre exemplu, Zilot Românul afirma că „domnii Moldovii”, luând „pilda” domnilor Țării Românești, „ș-au întocmit legături cu turcul, și așa din toate neamurile și eparhiile se ș-au supus la turc, aceste două eparhii numai au rămas slobode [...], iar celelalte roabe [s.n.]”. Vezi Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, București, 1996, p. 95, nota c. Relevante prin retorica lor patriotică și antigrecească

ca argument legitimant al caracterului statal al Principatelor, concepție care s-a deplasat dinspre *textele istorice spre memoriile politice* în perioada 1826–1828. În anii imediat următori mișcării revoluționare condusă de Tudor Vladimirescu, memoriile boierimii pământene din țară sau refugiate se concentrează asupra situației interne, au un puternic caracter anti-fanariot, dar, cu rare excepții, tind să ocolească problema raporturilor istorice cu Imperiul Otoman, ca argument legitimant al *autonomiei statale*. Din cele 71 de memorii din perioada iulie 1821 – decembrie 1825, repertoriate de Vlad Georgescu, doar două¹¹³ conțin referințe explicite la *autonomia statală*, la care se mai adaugă câteva memorii Roznovenești, ce ridică anumite probleme de datare.

Între acestea se distinge suplica *Deuxième mémoire* a lui Nicolae Roset Roznovanu, datată de Vlad Georgescu în iulie 1821, pe baza prezenței textului în același pachet cu un alt memoriu, *Projet d'organisation provisoire pendant l'occupation*, aparținând aceluiași autor, pe care editorul îl plasează cronologic la 5/17 iulie 1821¹¹⁴. Într-adevăr, *Deuxième mémoire* este primul document dintr-un pachet ce grupează patru memorii, redactate în limba franceză. Următorul, *Etat de la Moldavie*, conține la sfârșit precizarea „envoyé au Baron de Stroganoff le 27 septembre 1821 à Petersbourg”¹¹⁵. Documentul este o copie corectată a unei suplicii mai vechi (1818)¹¹⁶, după cum sugerează și ghilimelele folosite¹¹⁷. Memoriul, de un filo-rusism accentuat și interesat, a fost construit în jurul a două idei principale: extinderea dreptului de intervenție al Rusiei (ce urma să valideze alegerea unui domn de către boieri, bugetul anual și un regulament financiar) și limitarea ingerinței otomane în economia și administrația Moldovei.

A treia suplică, *Première mémoire. Projet d'organisation provisoire pendant l'occupation*, lămurește titlul primului text din pachet (*Deuxième mémoire*), arată că acestea nu au fost așezate în ordine cronologică și oferă o nouă informație privind datarea: „envoyé au Baron de Stroganoff le 27 août 1821 à Odessa”¹¹⁸. Într-adevăr, în

sunt cunoscutele manifeste *Îndemn la unire* (Emil Vîrtosu, 1821. *Date și fapte noi*, București, Editura „Cartea Românească”, 1932, p. 187–197) și *Cugetul adevăratului român către frații săi* (*ibidem*, p. 197–202).

¹¹³ *Memoriul unor boieri moldoveni emigrați* (25 august 1822, Cernăuți) face referire explicit la „tratatul încheiat la anul 1529 de către domnul Bogdan cu sultanul Suleiman I-ii”, care „întărește slobozonia legii noastre cea sfinte, [...], ne împuternicești a alege prințipii noștri și a ne ocârmui fără nicio periorisire”, drepturi întărite de firmane otomane și de tratatele ruso-turce (*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, III, *Documente interne*, redactor responsabil Andrei Ojetea, București, Editura Academiei Române, 1960, p. 147). Datat de editor în decembrie 1822, fără vreo explicație, un memoriu muntean existent în *Fondul Alexandru Villara* de la Biblioteca Academiei Române reprezintă cel mai elaborat text cu profil reformator din Țara Românească până spre 1827. Întocmit în 1821, dacă luăm în calcul precizarea din text referitoare la „o socoteală dată anul trecut, 1820, la ambasada rusă de la Constantinopol” (p. 226), memoriul are 29 de „ponturi” și articulează trăsăturile autonomiei statale a țării: „[...] să se tragă hotarul [...] la jumătate din matca întreagă a Dunării”, „să se adauge de acum înainte și aceste cetăți”, Turnu, Giurgiu și Brăila „la întregul trup al statului Țării Românești [s.n.]”, „comerț slobod pentru toate produsele Țării Românești, atât pe uscat cât și pe mare”, „să se alcătuiască o gardă națională regulată a țării”, „să se numească totdeauna după alegerea națiunii [...] domn pământean [...] și să domnească pe viață” (*ibidem*, III, p. 230–234).

¹¹⁴ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets*, p. 106.

¹¹⁵ ANI, *Documente*, 546/14, f. 6.

¹¹⁶ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets*, p. 69–71.

¹¹⁷ ANI, *Documente*, 546/14, f. 4 v.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 7 v. În memoriu, autorul propune o organizare a administrației Moldovei asemănătoare cu aceea din Basarabia, chiar o contopire a acestora „sub aceeași dominație”, rusească, probabil, în cazul izbucnirii unui război ruso-turc. Administrația comună urma să fie condusă de un comitet boieresc provizoriu, rezidând la Iași, condus de Constantin Balș „Ciuntu”, și din care să mai facă parte guvernatorii civil și militar ai Basarabiei (Katacazi și Inzov), vistiernicul în funcțiune (Iordache Roset Roznovanu) și alți trei boieri „dintre cei mai vechi și mai respectați” (*ibidem*, f. 7). La data întocmirii memoriului, comitetul provizoriu boieresc de la Iași, ce a preluat conducerea țării după fuga lui Mihai Suțu în Basarabia, era dizolvat, membrii

august 1821, Stroganov se afla la Odessa, unde primea o epistolă de mulțumire din partea comunității grecești din oraș¹¹⁹, iar Nicolae Roset Roznovanu la Chișinău, de unde îl ruga tot în august 1821 pe Mihail Vorontsov să-i înmâneze o scrisoare lui Stroganov, ce nu poate fi decât suplica *Première mémoire. Project d'organisation provisoire pendant l'occupation*¹²⁰. În contextul politic al momentului, ideile expuse erau de actualitate, războiul ruso-turc părea iminent și anunțat de ruperea relațiilor diplomatice în iulie, motivată de prezența militară otomană în Principate și de caracterul nelegitim, contrar tratatelor (pretindeau rușii) al administrației caimacamilor numiți de Poartă. Și destinatarul era bine țintit. Adept înfocat al războiului cu Imperiul Otoman, Stroganov a pledat în repetate rânduri pentru intervenția militară în Balcani, spre a împiedica „exterminarea fraților noștri întru Isus Hristos”¹²¹. În fine, ultimul memoriu *Aperçu des moyens d'opérer administration en Moldavie* întregeste logica suitei de texte și poartă la sfârșit semnătura: „le grand Trésorier actuel de la Moldavie Nicolas Rosetti Roznovan”. Adresat contelui Wittgenstein, „général en chef de la seconde armée”, la 5 iulie 1821, textul propune soluții de organizare eficientă a administrației din Moldova cu scopul asigurării aprovizionării armatei ruse și conține date despre resursele materiale ale țării¹²².

Succesiunea de texte lămurește mai bine sensul primului document, *Deuxième mémoire*, a cărui lectură lasă cititorului impresia unei impecabile și documentate descrieri a istoriei raporturilor Moldovei cu Imperiul Otoman, a condițiilor în care țara și-a pierdut „independența și libertatea” recunoscute inițial de Baiazid al II-lea, în cuprinsul unui *hatisşerif*. Erodarea progresivă a *autonomiei statale* a Moldovei este pusă pe seama politicii Porții de „a-și aroga dreptul exclusiv de a-i numi pe domnitori” în secolul al XVII-lea și a deselor incursiuni tătarăști, tolerate de Poartă, având drept consecință faptul că „Moldova a încetat să mai fie un stat”¹²³. Veritabilă demonstrație istorică, cu potențial politic deosebit, complet subminată de alte două afirmații din text: Poarta a dispus „practic concesionarea Basarabiei către tătari” și, cum s-ar spune, rușii au „eliberat-o” la 1812; soluția cea mai bună și în acord cu interesele țării ar fi „reunirea sa la Imperiu”, adică anexarea¹²⁴. Astfel capătă o semnificație mai clară conținutul celorlalte memorii: accentuarea dreptului de intervenție al Rusiei, reunirea cu Basarabia în interiorul Imperiului rus și pregătirea țării pentru susținerea campaniei militare rusești. Din aceste motive, *Deuxième mémoire* nu poate fi inclus în seria politogramelor aferente ideii *autonomiei statale* a Moldovei, dimpotrivă.

Ulterior, dinspre sfârșitul anului 1825, într-un context internațional asupra căruia nu mai revenim, proporția acestora a crescut semnificativ. Pe lângă cele citate deja¹²⁵, din alte 10 memorii aferente perioadei 1826–1828, cinci conțin referințe lipsite de echivoc la atributele politico-juridice ale *autonomiei statale*, iar două invocă explicit și caracterul contractual al relației istorice cu Imperiul Otoman. În prima categorie se înscriu memoriul

său fugiseră peste hotar și caimacamul Ștefan Vogoride numise deja noi boieri în divanul țării (Cristian Ploscaru, *op. cit.*, I, p. 644–646).

¹¹⁹ Lucien J. Frary, *Russia and the Making of Modern Greek Identity, 1821–1844*, Oxford, Oxford University Press, 2015, p. 32.

¹²⁰ Gen. Radu Rosetti, *Familia Rosetti, I, Coborătorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 123, n. 20.

¹²¹ *Vneshniaia politika Rossii*, XIV, p. 3 (Paris, 18 ianuarie 1826, Stroganov către Nicolae I).

¹²² ANI, *Documente*, 546/14, f. 9–10.

¹²³ *Ibidem*, f. 1–2.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 3.

¹²⁵ *Vezi supra*.

boierilor moldoveni refugiați la Chișinău (libertatea comerțului, delimitarea graniței, domni aleși pe viață)¹²⁶; *Réflexion sur le droit d'élection* al lui Nicolae Roset Roznovanu, orientat acum către idei mai patriotice (dreptul alegerii domnului după o procedură electorală precisă va întări ideea că Principatele „sunt doar sub suzeranitatea Porții și nu sub suzeranitatea sa absolută”)¹²⁷, și *Aperçu sur les avantages [...] de la liberté du commerce*¹²⁸.

În a doua categorie se încadrează *Anafora pentru Pronomiile Moldovei*, celebrul act de consacrare a privilegiilor boierești și a dreptului de stăpânire (trimite la statutul istoric de *Mefruzum Calem*, „adică slobozenie de a se ocârmui după obicei, hărăzind [...] păzire nestrămutată a legii” și, în pofida limbajului tributar tradiției „închinării”, enunță trăsăturile autonomiei statale în acord cu interesele de privilegiu și stăpânire funciară ale boierimii)¹²⁹, și *Projet d'améliorer l'administration de Moldavie*, întocmit de vornicul Iordache Drăghici, unul din cele mai raționale planuri de reformă structurală (atribuie „divanului suprem” al țării „facultatea de a adopta *suveran* [...] decizii irevocabile” în baza statutului de *Mefruzum Calem*)¹³⁰, ultimul, argument istorico-juridic tot mai des folosit în legitimarea *suveranității statale interne*. Politogramelor li se adaugă alte texte cu profil politic ce ilustrează transfigurarea în sens modern a limbajului, infuzia de ideologie și inserarea unei concepții structurate despre *autonomia politică*. Această înțelegere a suveranității interne nu era străină culturii politico-juridice din epoca Restaurației, dacă luăm în considerare noțiunea de drept teritorial¹³¹ și distincția făcută în Actul final al Conferinței ministeriale de la Viena (15 mai 1820)¹³² între „natura *exterioră* a conceptului de suveranitate și [...] natura *interioară* a suveranității”, în cazul Confederației germane¹³³. Aceste teorii juridice și precedente aveau să fie folosite de elita românească în anii următori în sens argumentativ și în favoarea autonomiei naționale a celor două Principate.

Până la 1829, în pofida presiunilor Rusiei, otomanii nu au acceptat să se facă vreo referință la capitulații în tratatele anterioare sau în Convenția de la Akkerman, susținând inexistența acestora¹³⁴. După înfrângerea în război și silită la concesiuni pe multe planuri, delegația otomană semnatară a Tratatului de la Adrianopole avea să consimtă că „Principatele Moldovei și Valahiei, în baza unei capitulații, se află sub suzeranitate otomană”¹³⁵. Însăși utilizarea cuvântului *suzeranitate*, discordantă cu substanța dreptului islamic,

¹²⁶ *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, Supliment I, IV, p. 90–91 (decembrie 1825).

¹²⁷ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets*, p. 136 (Odessa, 14/26 octombrie 1826). Din text rezultă că avea cunoștință despre conținutul Convenției de la Akkerman.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 169.

¹²⁹ Theodor Codrescu, *Uricarul*, II, ediția a II-a, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1889, p. 200–210 (Iași, 9 aprilie 1827).

¹³⁰ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 145 (Iași, 1827).

¹³¹ Autoritate juridică publică asupra unui teritoriu, reglementată și condiționată de tratate internaționale, mai ales după Congresul de la Viena (Thibaut Fleury Graff, *De la Nation à l'État territorial. Retours sur l'évolution doctrinale et pratique des sujets du droit international*, în „Civitas Europa”, 38, nr. 1/2017, p. 12–14).

¹³² „Confederația germană este o uniune în conformitate cu dreptul internațional” și „există pe plan intern ca o comunitate de state independente” (http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=234).

¹³³ Jacky Hummel, *La „doctrine Metternichienne” et le contrôle confédéral des révisions constitutionnelles sur l'usage politique d'une fiction constitutionnelle*, în „Jus Politicum”, nr. 18/2017, p. 155.

¹³⁴ Mihai Maxim, *Din nou pe urmele vechilor tratate ale Moldovei și Țării Românești cu Poarta otomană*, în *RdI*, 40, nr. 2/1987, p. 159.

¹³⁵ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, p. 321 (14 septembrie 1829, *Tratatul de pace de la Adrianopole*, Art. V).

marca o schimbare de statut a Principatelor, de natură calitativă¹³⁶, cu toate că erau denumite în continuare „provincii”. Drept urmare, comentatori occidentali constatau că, „în fapt, linia de separare armată [carantina] dintre Imperiul Otoman și provinciile sale nordice dependente” transforma *suzeranitatea* într-o ficțiune juridică¹³⁷. Dezbaterile între diplomați pe marginea semnificației juridice a termenilor din Tratat au continuat, cum se întâmplase și în cazul tratatelor anterioare, reluate de juriști și istorici ai dreptului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹³⁸, dar *realitatea istorică* arată că aceste discuții sterile nu au împiedicat Rusia să prelungească cinci ani ocupația în Moldova și Țara Românească și să-și impună voința, ca *act de putere*, prin Tratatul de la Petersburg (Art. II)¹³⁹.

În definirea identității statale, comparativ cu textul Convenției de la Akkerman, Tratatul de la Adrianopole a inclus anumite precizări de natură a conferi consistență juridică unor trăsături pe care doctrina juridică din prima parte a veacului al XIX-lea¹⁴⁰, mai ales cea germană, le atribuia statului modern: un teritoriu, o comunitate și o autoritate publică proprii¹⁴¹. În tratat apar explicit formulate câteva atribute esențiale ale statului modern, așa cum era înțeles în practica relațiilor internaționale din epocă: „Principatele se vor bucura de liberul exercițiu al religiei lor, de o perfectă siguranță, de o administrație națională independentă și de o întreagă libertate de comerț”¹⁴², iar în Tratatul de la Petersburg, legiuirea organică era numită „constituție”¹⁴³.

Natura legală a statului și tranziția de la dominația patrimonială la statul birocratic modern au o reflectare consistentă în *Instrucțiunile de la Petersburg* și în legiuirea organică, în vreme ce forma politică, parafrazând definiția lui Pierre Rosanvallon, s-a conturat ca *monarhie mixtă*. Caracterul statal al Moldovei și Țării Românești după 1829 se desprinde și din substanța Regulamentelor, care nu au introdus instituții străine, ci le-au reformat pe cele existente, atâta vreme cât puterile politice interne îi rămânea, în principiu, posibilitatea de a aduce modificări ulterioare acestor acte¹⁴⁴. De aceea, nu întâmplător, opoziția boierească cea mai înverșunată avea să se focalizeze asupra acestui aspect.

¹³⁶ Viorel Panaite, *The Legal and Political Status of Wallachia and Moldavia in Relation to the Ottoman Porte*, în *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, edited by Gábor Kármán and Lovro Kunčević, Boston, Brill, Leiden, 2013, 19–20.

¹³⁷ Michael J. Quin, *A Steam Voyage down the Danube*, în „The Monthly Review”, III, *September to December*, London, G. Henderson, 1835, p. 178. Vezi și John McNeil, *Progress and present position of Russia in the East*, London, John Murray, 1836, p. 105–106.

¹³⁸ Vezi o foarte interesantă discuție pe marginea contradicțiilor conceptuale și terminologice dintre dreptul internațional european și cel otoman, reflectate de tratate, dar și de problema capitulațiilor, la Arnulf Becker Lorca, *Universal International Law: Nineteenth-Century Histories of Imposition and Appropriation*, în „Harvard International Law Journal”, 51, nr. 2/2010, p. 506–511, 538–539.

¹³⁹ *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, p. 338 (Petersburg, 29 ianuarie 1834, *Tratat relativ la limitele asiatice, la Principatele Moldovei și Valahiei și la indemnitate*).

¹⁴⁰ Joseph Barthélemy, *Précis de droit publique*, Avant-propos de Bernard Pacteau, Paris, Éditions Dalloz, 2006, p. 25–26.

¹⁴¹ G. Alexianu, *Curs de drept constituțional*, I, cu o prefață de Paul Negulescu, Editura Casei Școalelor, 1930, p. 66; Tudor Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice*, I, București, Editura Lumina Lex, 2000, p. 127.

¹⁴² *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, I, p. 321.

¹⁴³ *Ibidem*, I, p. 338.

¹⁴⁴ G. Jellinek, *op. cit.*, II, p. 149–150.

THE ORGANIC REGULATIONS AND CONSTITUTIONAL HISTORY:
ROMANIAN PRINCIPALITIES FROM “PROTECTED COUNTRIES,
UNCONQUERED BY THE SWORD” TO POLITICAL AUTONOMY (1822–1828)
(Summary)

Keywords: constitutional approach, Organic Regulations, protected countries, political autonomy, Russian-Turkish treaties.

The first essential aspect of a constitutional approach is the definition of the modern state, operating a necessary distinction between “the state as an administrative and bureaucratic apparatus and the state as a political form”, after the inspired expression of Pierre Rasanvallon. Before analyzing the features of the Organic Regulations, in a second study of our research, the question is whether in the years of their drafting the Romanian Principalities had a state character or were privileged Christian provinces of the Ottoman Empire? According to the Akkerman Convention, from the Ottoman perspective, the Romanian Principalities remained tributary provinces, and from the Russian point of view, imposed by the Russian-Turkish treaties and confirmed by the Convention, provinces with privileges and immunities. Instead, the separate Act of the Convention really defined the autonomy of the Principality of Serbia and the non-sovereign state character. The demands of the “deputies of the Serbian nation”, still in Constantinople, were to be recognized by the Ottoman Empire on the basis of Article VIII of the Treaty of Bucharest and as proof of Ottoman good intentions towards Russia. In addition, through a project drawn up in January 1824, Russia proposed the establishment of three Greek Principalities with a status similar to that planned for Serbia.

Some explanations of the difference in content between the separate act concerning the Principality and that relating to Serbia emerge from the complicated diplomatic negotiations between 1822 and 1826 on the resumption of official Russian-Ottoman relations. Analyzed from the angle of the tradition of Russian-Ottoman diplomatic negotiations started in Kuciuk-Kainardji, more difficult to penetrate by the representatives of other Powers, the endless negotiations between 1822 and 1825 revolve around an essential stake – *the control of the political regime in the Romanian Principalities*. These ambiguities associated with the status of the Romanian Principalities were clearly reflected in a series of memoirs and reform projects prepared by the Romanian elite, before and after the Convention, marking the entry into a new, modern stage of the theory of “our historical rights in relation to the Ottoman Empire”, later one of the favorite themes in the writings of the forty-eighters regarding the Romanian state emancipation.

Until 1829, despite pressure from Russia, the Ottomans did not agree to make any reference to *capitulations* in previous treaties or the Akkerman Convention. They claimed their non-existence. After the defeat in the war and forced to concessions on many levels, the Ottoman delegation signatory to the Treaty of Adrianople would agree that “the Principalities of Moldavia and Wallachia, based on a capitulation, are under Ottoman suzerainty”. Debates among diplomats over the legal significance of the terms of the Treaty continued, resumed by jurists and historians in the second half of the 19th century, but historical reality shows that these sterile discussions did not prevent Russia from prolonging its occupation for five years in the Romanian Principalities and to impose its will, as an act of power, through the Treaty of Petersburg (January 1834).